

 **Public la Festival d'Avignon**
foto Christophe Raynaud de Lage



FESTIVALURILE ȘI IDENTITATEA EUROPEANĂ

1. Recunosc acest lucru: festivalurile m-au pasionat întotdeauna. Până în 1987, anul plecării mele în Franța, festivalul cel mai important pentru mine era cel al *Tânărului actor*, de la Costinești. Acolo am avut chiar șansa, în 1984, să-mi văd un monolog jucat de un actor al Teatrului Național din Iași, Constantin Avădanei... Este monologul intitulat *Sufleurul fricii*. Lui Constantin Avădanei i s-a decernat atunci un premiu creat pe loc de Președintele juriului, criticul Valentin Silvestru, *Premiul pentru promovarea dramaturgiei originale*... Îmi amintesc foarte bine nemulțumirea de atunci a acestui minunat actor care s-a stins din viață anul acesta, pe 12 iunie: Constantin Avădanei ar fi preferat un premiu pentru interpretare, dar s-a mulțumit totuși cu unul acordat curajului său de a fi încercat să aducă pe scenă un text de-al meu. Personal am fost fascinat de forța dar și de ambiguitatea care emanau din întreaga ființă a lui Constantin Avădanei în timp ce vorbea despre frică. Personajul imaginat de mine analiza de fapt mecanica fricii întreținută de un regim totalitar. Aluziile erau străvezii, dincolo de dimensiunea absurdă a textului meu se afla dorința de denunțare, ceea ce înțelegea toată lumea. Constantin avea o privire penetrantă, ochii săi aveau capacitatea de a purta cuvintele aproape mai sfredelitor decât vocea... Îl evoc cu mare tristețe dar și cu recunoștință pe acest actor cu un imens talent, de numele căruia se leagă de fapt *debutul* meu pe o scenă profesionistă înainte de 1987. *Sufleurul fricii* a fost singurul meu text, în acei ani, care a avut o vagă vizibilitate, el a mai fost montat la Timișoara, în cadrul trupei *Thespis*, de Diogene Bihoi, cu un actor profesionist, Mircea Meglei, în rolul principal...

Să revin însă la fascinația mea pentru festivaluri. Existau, în România, în anii '80 ai secolului trecut, în ciuda cenzurii și a controlului total din partea puterii, câteva pelerinaje festivaliere interesante. La Piatra Neamț exista un miraculos *Festival internațional de teatru* creat în 1969, devenit apoi *Festivalul spectacolelor pentru copii și tineret*, desființat total în 1984... La Sibiu exista un Festival de jazz frecventat de o elită culturală.

Personal, dat fiind că poezia a fost prima mea mare dragoste literară, și mai ales ca membru al generației '80 și al Cenaclului de luni, mă interesau și festivalurile sau colocviile de poezie. Con-

cursul de poezie Nicolae Labiș, ajuns anul acesta la a 55-a ediție, era și el, de fapt, un *festival* și atrăgea anual mulți concurenți precum și participanți.

Cred că la acea oră mulți organizatori bine intenționați de pelerinaje culturale evitau termenul de *festival*. Ceaușescu inițiasse, în 1976, *Festivalul Național Cântarea României*, iar cuvântul *festival* era poluat de ideologie. Uniunea Scriitorilor organiza diverse *colocvii* având de fapt caracterul unor festivaluri. În octombrie 1978, de exemplu, m-am dus, împreună cu colegii mei de generație optzeciști, la *Colocviul Național de poezie de la Iași*. Un moment de mare intensitate culturală și emoțională pentru mine. Timp de trei zile am savurat atunci poezie sub formă de lecturi, i-am văzut în carne și oase pe mulți poeți români despre care știam câte ceva mai degrabă din manuale, din reviste și din cărți, am asistat la dezbateri care mi s-au părut vitale pentru viața literară...

2. Cel mai mare șoc *festivalier* l-am avut însă în 1990 când m-am dus pentru prima dată la Avignon. Atunci am văzut ce înseamnă *forța* unui festival, în sensul că tot orașul devenea o constelație de scene unde se întâmplau simultan enorm de multe lucruri. În 1990, în secțiunea OFF a Festivalului de teatru de la Avignon figurau cam trei sute de spectacole. Anul acesta au fost 1591 de spectacole. Timp de 32 de ani, ca jurnalist la Radio France Internationale, am scris practic în fiecare lună iulie despre Festivalul de la Avignon, despre spectacole dar și despre dimensiunea sa educațională, despre cum a funcționat ca un forum de dezbateri și de revitalizare a democrației, despre ce a însemnat impactul economic al acestei manifestări asupra orașului și a întregii regiuni.

Festivalul de la Avignon, creat în 1947 de Jean Vilar, a devenit un model pentru multe alte manifestări similare din lume. În decursul anilor am avut șansa să fiu un *observator* avizat al acestui festival, dar și să-i trăiesc emoțiile în calitate de autor dramatic, pentru că din 1992 am avut mereu piese jucate în OFF. Știu ce înseamnă succesul – să ai săli pline la piesa ta chiar de la a doua sau a treia reprezentație. Știu ce înseamnă însă și zbaterea disperată, când actorii *luptă* (împărțind cu hărnicie flyere pe străzi) pentru a avea

măcar zece sau cincisprezece spectatori pe zi...

Franța este, după părerea mea, țara cu cele mai multe festivaluri pe suta de mii de locuitori. Peisajul festivalier francez se află în continuă mișcare, fiind legat de evoluția turismului, de punerea în valoare a imensului patrimoniu istoric, de un generos sistem de finanțare a culturii și de o înțeleaptă politică de descentralizare culturală lansată după 1960... Experții spun că în Franța există în prezent între 4.000 și 6.000 de festivaluri, jumătate dintre ele fiind de muzică. După al Doilea Război Mondial s-a dezvoltat pe teritoriul Hexagonului o veritabilă industrie a festivalurilor, în paralel cu fenomenul turismului de masă, cu expansiunea societății de consum, cu apariția trenurilor de mare viteză, cu creșterea numărului de zile de concediu plătite anual... Practic, fiecare localitate din zonele turistice (dar nu numai) și-a creat un eveniment cultural în perioada estivală pentru a oferi turiștilor nu doar soare și gastronomie ci și cultură. *Nu vă bronzati în mod idiot*, a fost deviza promoțională a multor agenții turistice, un mod de a-i îndemna pe oameni să folosească vacanțele nu doar pentru a se recrea, ci și pentru culturalizare.

Din 1990 încoace, am participat la numeroase festivaluri tematice în Franța, iar unele dintre ele au fost veritabile revelații pentru mine. Mai precis, mi-am dat seama că uneori un mare festival se naște pur și simplu din inițiativa unui om pasionat. Iar multe *mari* festivaluri se derulează în orașe *mici* unde se poate crea cu ușurință o anumită complicitate culturală, o anumită intimitate...

În orașelul *Die* (numărând 4.500 de locuitori) din regiunea *La Drôme* există un festival Est-Vest conceput nu atât pentru turiști, cât pentru localnici. Festivalul are loc, de altfel, în luna octombrie, când sezonul turistic este pe sfârșite. Elementul de originalitate al acestui festival constă în faptul că locuitorii s-au constituit în rețea și îi cazează la ei acasă pe artiștii invitați din țările Europei de Est (în fiecare an este invitată o altă țară, iar uneori sunt invitate diverse capitale sau regiuni din ceea ce numim Estul Europei, Rusia fiind inclusă în această categorie). Uneori s-au aflat la *Die* câte o sută sau câte o sută cincizeci de creatori de artă (din toate domeniile), toți fiind găzduiți *la cetățeni*. Această formă de ospitalitate a creat legături fabuloase între localnici și mulți europeni din Est. Personal am participat la acest festival când Republica Moldova și apoi România au fost țări invitate, dar și mai târziu tocmai datorită unor prietenii create în contextul unei ambiante cu totul deosebite.

Provența este spațiul magic al multor festivaluri în timpul verii, iar mulți turiști iubitori de cultură se deplasează cu aviditate de la unul la altul. Cine vine la Avignon face măcar un *salt* de o zi și la Arles (situat la doar 37 de kilometri) unde are loc unul dintre cele mai importante festivaluri de fotografie din lume. Mulți turiști instalați în Provența pentru o săptămână sau două vin să vadă spectacole la Avignon, dar își cumpără bilete și la

spectacolele de operă programate la Aix-en-Provence sau la Orange. Festivalul de operă și de muzică clasică de la Aix-en-Provence (creat în 1948) este cunoscut ca un loc de inovație muzicală și de provocare regizorală. Iar Festivalul de artă lirică de la Orange (creat în 1869) atrage în primul rând prin faptul că spectacolele sunt găzduite de teatrul antic din această localitate, unul dintre cele mai bine conservate edificii de acest gen din lume. Construit în anul '50 era noastră, cu o acustică perfectă, având zece mii de locuri, teatrul antic de la Orange le propune spectatorilor o emoționantă călătorie în timp, în paralel cu deliciul spectacolelor desfășurate pe scena sa și cu o experiență de socializare emoțională unică.

Dintre festivalurile pe care le-am frecventat în Franța aș mai cita: cel de pantomimă de la Périgueux (ajuns anul acesta la a 40-a ediție), cel de teatru de stradă de la Aurillac (ajuns la a 36-a ediție), cel de marionete de la Charleville-Mézières (creat în 1962), cel al Francofonilor de la Limoges (creat în 1984). Și acestea sunt festivaluri internaționale devenite veritabile repere pe genurile respective, fiind născute și ele din pasiunea devoratoare a unor oameni.

Orașul Périgueux (în jur de 30.000 de locuitori) din regiunea Périgord nu avea în codul său genetic înscris acest destin, anume de a deveni o capitală mondială a pantomimei și în general a *artelor gestuale*. Există însă o legendă care spune că Marcel Marceau (marele mim francez, având origini evreiești) și-ar fi inventat personajul principal (numit Bip) pe când se afla, în anii celui de-al Doilea Război Mondial, refugiat în zona orașului Périgueux. De această legendă s-au folosit doi animatori culturali, Ginette și Paul Tellier, în 1983, cu complicitatea primarului de atunci, pentru a crea un festival de pantomimă. Încă un exemplu că *totul este posibil* când se pune în mișcare pasiunea. În același timp, fără factorul politic, adică altfel spus fără sprijin bugetar din partea puterilor locale, niciun eveniment cultural nu poate crește și ajunge la dimensiune internațională.

Situat în zona Masivului Central, orașul Aurillac (25.000 de locuitori) găzduiește în prezent cel mai mare festival de teatru de stradă din Europa. El se desfășoară la jumătatea lunii august, durează patru zile, iar pe străzile și în piețele sale evoluează în jur de 600 de companii care atrag în jur de 200.000 de spectatori... La originea acestui festival s-a aflat un artist, pe nume Michel Crespin, care a avut primul intuiția că artele stradale se vor dezvolta în mod special. El a creat de altfel în Franța, în 1982, primul Centru național de creație destinat artelor străzii.

Orașul Charleville-Mézières (situat în estul Franței, având cam 48.000 de locuitori) deține, în mod incontestabil, statutul de capitală mondială a marionetei. Aici a fost creată și o structură unică în lume, *Institutul Internațional al Marionetei* (la consolidarea căreia și-a adus contribuția și o specialistă în arta marionetei venită din România, Margareta Niculescu). Cum de a devenit însă acest

oraș situat la 233 de kilometri de Paris o emblemă a artelor legate de ceea ce numim generic, marionetă (și care implică orice obiect animat de un artist, fie că este vorba de păpuși tradiționale, de obiecte banale, de măști sau de manechine)? Ei bine, și de data aceasta la originea fenomenului s-a aflat un artist, un anume Jacques Félix, pasionat de marionete și de păpuși, născut în regiunea respectivă. După ce și-a creat o companie și a produs spectacole de marionete (pentru copii dar și pentru adulți), Jacques Félix a devenit, în 1959, consilier municipal. Această poziție politică i-a facilitat lansarea, în 1961, a unui festival internațional dedicat artelor marionetei, devenit acum cel mai faimos și important din lume...

Când evoc nume de oameni pasionați mă gândesc imediat și la Constantin Chiriac, creatorul Festivalului Internațional de Teatru de la Sibiu.

crearea unui festival... Este ceea ce mi s-a întâmplat și mie. În 2013, împreună cu câțiva oameni pasionați din Bucovina (în primul rând cu poeta Carmen Veronica Steiciuc) și ajutați de mai multe foruri și instituții, am creat festivalul numit atunci *Zilele Matei Vișniec*. Ceea ce ne-am propus a fost ceva *normal* și anume să aducem la Suceava și în alte orașe din județ spectacole cu piesele mele pe care să le oferim gratuit publicului. Mi s-a părut *normal* să-mi doresc să vină și în regiunea mea natală piesele mele puse în scenă în diferite orașe mari din țară, uneori pe scene naționale. Gândul nostru (al echipei create în contextul acestui mic festival) era însă mai *adânc*: ne doream ca virusul teatrului să pătrundă în sufletele oamenilor și să putem crea astfel o nevoie socială de teatru profesionist la Suceava. Ceea ce s-a întâmplat în 2016, prin gestul vizionar al primarului Ion Lungu



Echipa Teatrului Matei Vișniec Suceava prezintă la Festival d'Avignon 2023

foto Amedeia Vițega

Născut la Iași, instalat la Sibiu după studii de actorie, Constantin Chiriac a avut intuiția că acest oraș, prin patrimoniul său arhitectural și prin istoria sa, prin dimensiunile sale pluriculturale, poate deveni *scena* unui mare eveniment teatral internațional. Ceea ce s-a și întâmplat treptat, cu un succes uluitor. Niciun alt oraș din România nu atrage în pelerinaj atât de mulți artiști străini de mare calibru precum Sibiul. Tema ediției de anul acesta a Festivalului de la Sibiu, derulat între 23 iunie și 2 iulie, a fost *Miracol*. Și din multe puncte de vedere ceea ce s-a întâmplat la Sibiu este *un miracol*...

3. Cine aleargă timp de ani de zile de la un festival la altul nu se poate să nu-și propună și el

și crearea teatrului municipal care îmi poartă numele. Iar festivalul a fost rebotezat devenind *Zilele Teatrului Matei Vișniec*.

Festivalul din Suceava a crescut și el an de an, a invitat trupe și oameni de teatru nu numai din țară, ci și din străinătate, a devenit și un forum de discuții pe tema limbajelor artistice și a relațiilor dintre cultură și democrație. Anul acesta, chiar dacă în Estul Europei avem un război monstruos, tema actualei ediții desfășurată între 18 și 28 mai a fost *pacea*. Cei zece fabuloși actori ai trupei din Suceava și echipa organizatorică din jurul managerului Angela Zarojanu pun mult suflet în *rolul* lor de amfitrioni. Am încercat să aducem la Suceava, pe lângă un evantai de spectacole foarte diferite ca demers artistic, și scriitori, critici,



directori de reviste, personalități din lumea mediatică, universitari... Bucovina are un potențial enorm în materie de frumusețe și pasiune, civilizație rurală și patrimoniu. Invitaților noștri le propunem, în zilele Festivalului, și un fel de inițiere în magia Bucovinei.

Un moment cu totul excepțional în existența acestui teatru de repertoriu, născut acum șapte ani, a fost participarea, în luna iulie, la Festivalul de la Avignon. O veritabilă *expediție* însemnând însă și confruntare artistică, inițiere, descoperire, întâlnire cu un public nou și exigent... Totul a fost posibil datorită unui parteneriat cu un alt om pasionat, Alain Timar, regizor și scenograf, creatorul unui structuri teatrale la Avignon, *Théâtre des Halles*. Alain Timar a venit în ultimii ani la Suceava și a montat două spectacole, unul în românește (*Rinocerii* de Eugène Ionesco) și altul în franceză (piesa mea *Occident Express*). Aceste spectacole au fost prezentate anul acesta la Avignon, iar în acest context Alain Timar a organizat și trei lecturi (ca un focus pe dramaturgia din România și Moldova) cu piese semnate de Mihaela Michailov, Mihai Ignat și Nicoleta Esinencu.

Teatrul pe care l-a creat Alain Timar în 1983 nu poate să nu-ți producă un frison emoțional când te apropii de el. Chiar la intrare o plăcă îl avertizează pe vizitator că în biserica aflată în acel loc, pe data de 6 aprilie 1327 marele poet Petrarca a văzut-o pentru prima oară pe Laura devenită apoi marea sa muză și iubire platonice. Cele două săli de spectacole (una mai mică, de 50 de locuri, și alta de 200 de locuri) funcționează de fapt între zidurile unei foste mănăstiri de maici fondată în 1239 (ordinul Sfintei Clara). Cum de au ajuns numeroase edificii religioase din orașul Avignon să găzduiască astăzi săli de teatru este o altă poveste. În perioada în care papii s-au aflat la Avignon, în cursul secolului al XIV-lea, orașul a cunoscut o prosperitate excepțională. Bisericiile, capelele, mănăstirile au proliferat. După Revoluția franceză din 1789 majoritatea acestor edificii au fost *desacralizate* și vândute particularilor. Timp de ani și ani de zile unele foste biserici sau capele au funcționat ca depozite, magazine sau ateliere... Aceste spații au fost însă treptat *recuperate* mai ales după al Doilea Război Mondial și repuse în circuitul cultural. La Avignon, mai multe teatre funcționează în foste astfel de edificii. De exemplu, *Théâtre des Carmes*, instalat în 1963 într-un sală parohială care aparținea unei biserici, *Saint-Symphorien-les-Carmes*. Dau acest exemplu pentru că el are o valoare simbolică. Regizorul și dramaturgul André Benedetto, creatorul acestui teatru, este și cel care a inițiat, în 1966, secțiunea OFF a Festivalului de la Avignon, supărat că în secțiunea IN se montau numai clasici...

În lumea teatrului multe proiecte se nasc din raporturi de admirație care devin prietenii. Pe Alain Timar l-am cunoscut în urmă cu trei decenii când i-am văzut o montare cu *Scaunele* de Eugène Ionesco. Acel spectacol avea drept *decor* un munte de câteva sute de scaune dispartate,

iar la sfârșit, după pronunțarea ultimelor replici, *muntele* de scaune începea să se deplaseze ușor dar amenințător spre spectatori în timp ce lumina scădea. Prezentat tot în cadrul festivalului, acea montare mi-a plăcut atât de mult, m-a marcat atât de mult, încât am încercat ulterior să-l *abordez* pe Alain cu propriile mele piese... Alain Timar este un artist interesat de experiențe internaționale, deschis spre lume, curios, un european convins, un umanist à l'ancienne. El a mai avut o colaborare importantă în România, cu Teatrul Maghiar de Stat de la Cluj, unde a montat *Ubu rege*. Iar teatrul său, *Théâtre de Halles*, alături de alte câteva de la Avignon (cinci sau șase) este unul cu activitate pe tot parcursul anului. În acest an 2023, secțiunea OFF a festivalului s-a desfășurat cam în 140 de spații de joc. Aceste săli intră, după încheierea festivalului, într-o lungă hibernare de unsprezece luni, până în iulie anul viitor. Teatrele active tot anul la Avignon nu sunt, deci, foarte multe: *Théâtre des Halles*, *Théâtre du Chien qui fume*, *Théâtre du Chêne Noir*, *Théâtre du Balcon*, *Théâtre des Carmes*... Din acest motiv ele se consideră oarecum ca formând un grup aparte, situat între IN și OFF. Iar datorită unei lungi tradiții de programări valoroase, publicul sosit la festival știe că aceste locuri sunt niște *valori sigure* unde poate vedea spectacole interesante.

Spun aceste lucruri întrucât publicul de la Avignon poate fi uneori și debusolat. Festivalul este și victima propriului său succes. În ultimii 15 ani, au apărut, la Avignon, niște afișe mai *bizarre*, din zona industriei de divertisment. Vedete ale micului ecran încep să vină la Avignon cu tot felul de propuneri *lejere* (unele de tip *stand up comedy*). Adevărații artiști, adevărații oameni de teatru sunt oripilați, nu-și mai recunosc festivalul. Secțiunea OFF s-a dorit un demers artistic contestatar, un spațiu dedicat noilor texte și înnoirii formelor artistice. Pentru a defini ceea ce se întâmplă acum în OFF, unii comentatori folosesc cuvântul *junglă*. O *junglă* festivalieră unde găsești de toate, de la spectacole de cel mai îndoielnic gust până la bijuterii teatrale de unde ieși emoționat pe viață. Tot felul de *rechini* au invadat festivalul, veritabili profitori specializați în crearea unor spații de joc închiriate apoi cu bani mulți companiilor doritoare să se producă la Avignon. Alți *rechini* produc spectacole din zona divertismentului minor (dar cu câte o *vedetă* pe post de cap de afiș), în speranța că vor putea atrage o parte din publicul venit la Festival. Chiar și așa, însă spectacolele bune din OFF se impun treptat întrucât la Avignon funcționează *telefonul fără fir*. Spectatorii își comunică unii altora impresiile (este mecanismul de promovare numit în franceză *bouche à oreille*). Bilanțul pe anul acesta, în secțiunea OFF, este un record absolut: 1.955.000 de bilete vândute, încasări de 26.920.350 de euro. Niciodată nu s-a înregistrat o afluență mai mare de public la Avignon, niciodată interesul pentru creația contemporană nu a fost mai viguros. Oare cum se poate explica acest lucru?

4. În anul 2008, a apărut în Franța o foarte interesantă culegere de studii dedicate festivalurilor europene. Acesta lucrare colectivă intitulată *Europa Festivalurilor* a fost îngrijită de un sociolog al culturii, Anne-Marie Autissier și a apărut la Toulouse, publicată de *Les Editions de l'Attribut / Culture Europe Internationale*. Anne-Marie Autissier recurge la o frumoasă analogie pentru a vorbi despre fenomenul festivalurilor. Ea spune cam așa: *În Europa, după al Doilea Război Mondial, au înflorit festivalurile tot așa cum în Evul Mediu au înflorit mănăstirile și catedralele*. La această vastă mișcare pornită în partea vestică a Europei s-a asociat, după căderea comunismului, și partea estică. Festivalurile europene sunt de o diversitate extraordinară și au creat o circulație fără precedent de artiști, de idei și de produse culturale. Dacă vrem să înțelegem în ce constă *identitatea europeană* trebuie să ținem cont și de festivaluri, după cum Europa nu poate fi definită în afara unei anumite continuități culturale, începând de la teatrul grec până la creativitatea de astăzi și gustul pentru avangardă.

Tot în această lucrare mai este pusă în evidență o concluzie și anume că festivalurile sunt o expresie a păcii. Mi se pare importantă această asociere, acest binom conceptual, *pace-cultură*. Este adevărat că festivalurile din Europa nu l-au împiedicat pe Putin să lanseze un război împotriva Ucrainei și, implicit, împotriva Occidentului, dar fără pacea durabilă prezervată de țările implicate în construcția Uniunii Europene nici fenomenul festivalurilor nu s-ar fi putut dezvolta.

Industria festivalurilor a luat o atât de mare amploare încât unii sociologi sau observatori ai fenomenelor culturale încep să se întrebe dacă în spatele lor nu se ascunde și o *mare iluzie*. Altfel spus iluzia că în cursul unei vacanțe te poți hrăni cu cultură pentru a compensa un an întreg de stres și de tensiuni. Sute de mii de oameni sunt copleșiți de probleme zilnice sau de diverseangoase legate de diverse crize și nu au timp să meargă, în cursul anului, la nici un spectacol... Ei cred însă că pot *recupera* în vacanță mergând în fiecare zi la un concert sau la o piesă de teatru. Iată o nouă formă de exces, de delir, spun *adversarii* festivalurilor. Cultura este un domeniu la care trebuie să avem acces zilnic, și nu doar în vacanțe, mai spun aceste voci critice. Tot ele mai observă ceva: apariția *festivalului permanent*, un exemplu în materie fiind parcul de distracții Disney.

Pentru moment, cel puțin mie nu mi se pare că festivalurile din Europa ar fi devenit un fenomen toxic. Dimpotrivă, ele îi extrag pe oameni din cotidian și din dependența față de ecrane, pentru a le propune momente unice de emoție colectivă și de reflecție despre sensul vieții. Iar viața, cu cât este mai mult hrănită de cultură, cu atât își adâncește sensul.

